

ANALÝZA INTEGROVANÉHO MANAŽMENTU OCHRANY PRÍRODY A KRAJINY V PRÍRODNOM A HISTORICKOM PARKU IL-MAJJISTRAL (MALTA)

ANALYSIS OF INTEGRATED MANAGEMENT OF PROTECTED NATURE AND LANDSCAPE IN NATURE AND HISTORY PARK IL-MAJJISTRAL (MALTA)

Judita Tomaškinová, Adam Fázik

RNDr. Judita Tomaškinová, PhD., Bc. Adam Fázik, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra životného prostredia, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: adam.fazik@gmail.com, tomaskinova@gmail.com

DOI <http://dx.doi.org/10.24040/actaem.2017.19.1.11-18>

Abstrakt: Hlavným cieľom príspevku je zanalyzovať implementovanie integrovaného manažmentu ochrany prírody a krajiny v praxi na území maltských ostrovov na príklade Prírodného a historického parku Il-Majjistral prostredníctvom SWOT analýzy a prípadovej štúdie. Výskum sa realizoval v priebehu dvoch rokov (2014 – 2015). Príspevok prináša v rámci komplexného zhrnutia potenciálu a rezerv aj návrh odporúčaní pre zefektívnenie integrovaného manažmentu riešeného chráneného územia. Silné stránky parku ako rôznorodosť biotopov, široká škála možností využitia ekologických aktivít alebo príležitostí využitia ideálnych okolností (prelínanie oboch súkromných a verejných záujmov) a s nimi spojenou diverzifikáciou rôznych foriem spolupráce a partnerstiev kolidujú s pyliactvom a náchylnosťou krasového územia na zásahy človeka.

Kľúčové slová: Integrovaný manažment ochrany prírody a krajiny, Prírodný a historický park Il-Majjistral, Malta.

Abstract: The main objective of this paper is to analyse the implementation of integrated management systems of nature conservation and landscape protection in practice. As an example is the Maltese islands Nature and History Park Il-Majjistral in practice through SWOT analysis and case studies during a two-year research (2014 – 2015). The paper brings is the context of complex evaluation potential shortcomings of the area and proposed measures for sustainable development. Strengths park as habitat diversity, wide range of possible uses of environmental activities and opportunity to use ideal oportunities (mingling of both private and public interests) and the related diversification of the various forms of cooperation and partnerships collide with poaching, the vulnerability of karst area to human intervention.

Key words: Integrated management of nature conservation and landscape protection, Nature and History park Il-Majjistral, Malta.

Úvod

V literatúre sme sa na konci 20. storočia a začiatkom nového milénia veľmi často stretávali s inštanciami, ktoré preferovali diskurzívne a materiálne delenie na ľudí a ich bezprostredného okolia do kategórií ako napr. príroda, kultúra, životné prostredie a spoločnosť (Wilshusen et al., 2002). Chape et al. (2003) poukazujú na fakt, že túto skutočnosť posilnil aj proces IUCN zameraný na zaradenie a katalogizáciu rôznych typov chránených území (CHÚ) a pokus vytvoriť celosvetový kategorizačný systém. Jednotlivé kategórie CHÚ boli zadefinované s obmedzeným zreteľom na národné alebo miestne špecifiká a toto „separačné zrkadlo západnej imaginácie“ prírody a kultúry sa implementovalo v mnohých častiach sveta (Johnson, 2000; Seeland, 1997). Striktné „západné rozdelenie na prírodu a kultúru“, často prezentovalo prírodu ako statický objekt oddelený od ľudských bytostí (Nygren, 1998). Na jednej strane boli v širšom zmysle predstavované ekologické dopady antropogénnej činnosti, ako neprirodzená súčasť kultúry a v iných prípadoch bolo predstavované pôvodné obyvateľstvo, ako „ekologicky vznešený druh“, ktorého kultúra je nejako bližšie k prírode. Zavedenie tejto domnejšej dichotómie „príroda / kultúra“ má stále významné materiálne a sociálne dopady, a to buď prostredníctvom striktného vylúčenia ľudí z ich pôdy alebo „nútením“ ich dodržiavať diskurzívne normy, ktoré je takmer nemožné splniť v praxi (Igoe, 2005). Niektorí autori upozorňujú na fakt a zároveň aj vysvetľujú dopady, ako diskurzívne vytváranie a následné oddelenie prírody a kultúry sú viazané na rôzne pohľady subjektov podieľajúcich sa na ochrane a poukazujú na potrebu manažmentu, v ktorom sú integrované rovnomerne všetky tri dominantné dimenzie (ekologická, ekonomická a sociálna) udržateľného manažmentu CHÚ (Dove, 2003; Igoe, 2005; MacDonald, 2004).

V tomto príspevku prinášame príklad dobrej praxe (na príklade analýzy Il-Majjistral), ktorý je unikátom v rámci moderného manažmentu chránených území v Európe, keď sa v rámci manažmentu CHÚ integruje automaticky aj aspekt kultúrny resp. historický. V roku 2006 začala vznikať sieť „heritage parkov“ na Malte, ktorých filozofiou je chrániť územie, ako jeden celok, vrátane kultúrno-historického aspektu, pod záštitou národnej federácie prírodných a kultúrnych parkov (Heritage Parks Federation Malta). Týmto spôsobom implementovaný manažment pozostáva z integrácie viacerých aspektov a dimenzií, je všestrannejší a nestačí len aplikovanie vedomostí z environmentálnej roviny, ale zvažujú sa aj kultúrno-historické, sociálne a ekonomické aspekty ochrany územia. Pri manažmente CHÚ sa zohľadňuje hodnota národných parkov nielen v kontexte ochrany prírodných zdrojov, ktoré ľudstvo využíva od nepamäti, ale aj v kontexte špecifického kultúrno-historického využívania krajiny Maltských ostrovov.

Je všeobecne známym faktom, že turizmus má výrazný vplyv na hospodársky a sociálny rozvoj Malty. Príjmy z turizmu tvorili v roku 2015 až 28,8 % z HDP a generoval 51 500 pracovných miest (29,2 % z celkovej zamestnanosti). Každoročne vytvára nové možnosti pre podnikanie, obchod a kapitálové investície, vytváranie pracovných miest a do budúcnosti predpokladá nárast o 2,4 % ročne (WTTC, 2015). Miestne a národné rozvojové plány v kontexte ochrany prírody a krajiny sú zostavené holisticky a berú do úvahy špecifickosť jednotlivých daných území – ako z pohľadu kultúrno-historického, tak aj prírodných podmienok, kde zohľadňujú rôznorodosť úrovní biodiverzity a rôznorodosť biotických a abiotických podmienok, ktoré tvoria východisko pre základný ekonomický rozvoj regiónu a krajiny. Národná koncepcia manažmentu prírodného a kultúrneho dedičstva je z uvedených dôvodov zameraná nielen na ochranu a zachovanie dedičstva ako celku, ale aj na školiace iniciatívy, ktoré zlepšujú povedomie verejnosti o otázkach prírodného dedičstva spolu s kultúrnym dedičstvom.

Metodika

Na vypracovanie analýzy integrovaného manažmentu sme použili metódu priameho pozorovania v priebehu odborných stáží v rokoch 2014 a 2015 na Maltských ostrovoch. Pozorovanie spolu s brainstormingom, ako pomocnou metódou, slúžilo ako východisko k vypracovaniu SWOT analýzy.

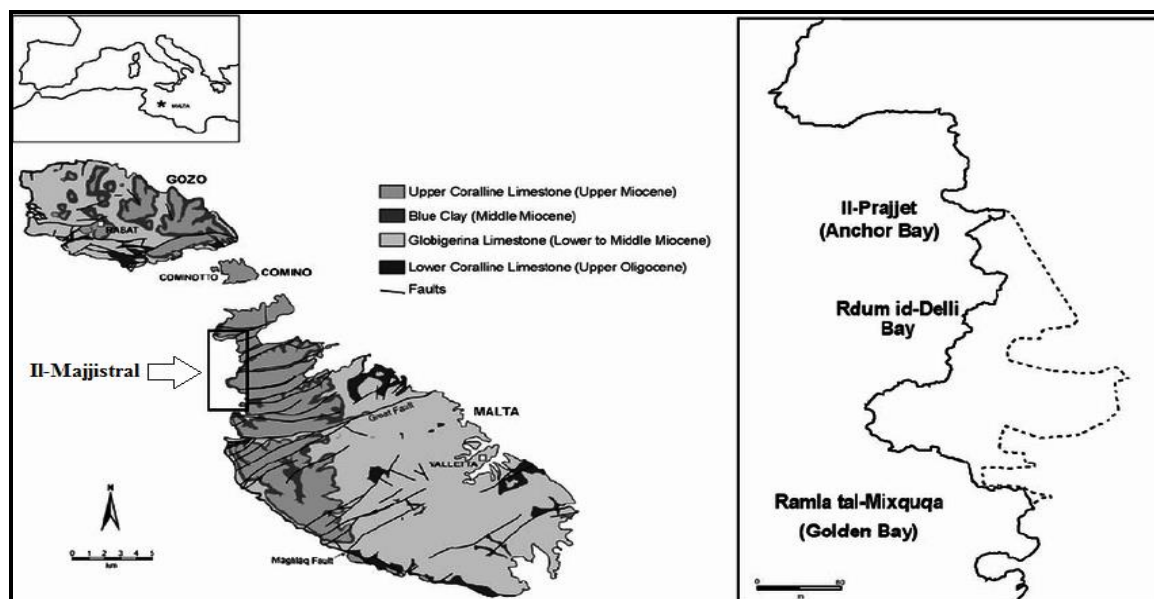
Charakteristika riešeného územia

Prírodný a historický park Il-Majjistral je jediný národný park na Maltských ostrovoch s rozlohou okolo 260 ha, ktorý je situovaný na severozápade hlavného ostrova (Obr. 1). Napriek malej rozlohe parku v porovnaní s inými európskymi CHÚ, sa jeho pobrežie rozprestiera po dĺžke takmer 10 km, čo predstavuje asi 4 % celkovej dĺžky pobrežia všetkých Maltských ostrovov. Väčšina pobrežnej oblasti parku je tvorená sutinami robustných balvanov erodovaných z „Horného Korálového vápenca“ pod vplyvom času a prírodných, či už morských (morské pary), eolických alebo hydrických podmienok a procesov. Balvany erodovaného Korálového vápenca sú najmohutnejšie v oblasti parku Rđum id-Delli, kde sa pod stenami útesov vysokými až 70 m n. m. rozprestiera široké pole posiate obrými vápencovými balvanmi na podloží tvorenom modrým ílom (Deidun 2008). Takéto typy pobrežných útesov Maltských ostrovov boli dokonca v roku 1998 zapísané do svetového dedičstva UNESCO (UNESCO, s.a.).

Abiotické podmienky takéhoto biotopu (vysoká salinita, malé množstvo pôdy, málo humusu, nízka úroveň nutričných hodnôt v pôde, rýchle stekanie sladkej vody po modrom íle...) selektujú na prežitie len dobre adaptovanú faunu a flóru, kde hľadá útočisko väčšina lokálnych endemitov (aj vďaka nízkej konkurencii pre nepriaznivé životné podmienky (Deidun, 2008).

Morská oblasť spodnej časti parku bola určená ako súčasť chránenej morskej oblasti (CHMO) „Rđum Majjiesa-Ras ir-Raheb“. Toto pobrežné morské územie bolo vyčlenené, ako CHMO práve pre to, že slúži ako reprezentatívna vzorka spomedzi všetkých významných morských oblastí na Maltských ostrovoch. Nedá sa hovoriť o hlavnom dôvode určenia práve tejto oblasti ako CHMO, ide skôr o celistvosť tohto šelfového ekosystému tvoreného viacerými rôznymi biotopmi (piesky, útesy, morské jaskyne), pokryté rôznorodými sedimentami a s výskytom maltskej endemickej vodnej trávy *Posidonia oceanica* a mnohých iných morských chránených druhov bioty (Deidun, 2008).

Pre subtropické podnebie Stredomorskej oblasti, v ktorej sa Maltské ostrovy nachádzajú, sú typické celoročne zelené krovinaté porasty, takzvané macchie, ktoré na vysušenom podloží vytvárajú charakteristický ráz krajiny. V Il-Majjistral sa na typickom ráze krajiny značne podieľali aj početné antropogénne vplyvy. Charakteristické je teplé a vlhké podnebie (priemerne 553,12 mm zrážok ročne, National Statistics Office Malta, 2016, kde sa strieda obdobie sucha od začiatku jari do polovice jesene s obdobím „dažd'ov“, počas ktorého práve padne väčšina dažďových zrážok a územie sa opäť zásobí „sladkou“ vodou.

Obr 1 Mapa Il-Majjistral prírodný a historický park (Zdroj: MEPA, s.a.).

Fig 1 Map of Il-Majjistral nature and history park (Zdroj: MEPA, s.a.).

Rovinatá plošina parku na povrchu tvorená koralovým vápencom, ktorá na pobreží prechádza do strmých, niekoľko desiatok metrov vysokých útesov zvetrávaných abiotickými faktormi prostredia, modrý íl neprepúšťajúci dažďovú vodu, po ktorom sa sutiny balvanov erodované z útesov pomaly kľžu až do mora. Rozmanité územie parku sa geomorfologicky rozdeľuje do troch základných skupín: 1. plošiny tvorené koralovým vápencom; 2. pobrežná oblasť tvorená ílom, na ktorom sú „posadené“ erodované sutiny balvanov, 3. dve piesočné pláže lokalizované na severnom a južnom okraji parku. Typický koralový vápenec a z neho vzniknutý kryštalický vápenec (mramor) tvoria charakteristické rozvrásnené vápencové chodníky. Napriek zásaditému vápencu, pôdy majú charakter byť mierne kyslé práve pre výskyt množstva usadenín, ktoré vytvárajú červenozem bohatú na oxidy železa (Rolé, 2008). Pre subtropické klimatické pásmo, v ktorom sa Malta nachádza sú typickými rastlinami z pohľadu využívania fotosyntézy C3 a CAM rastliny, ktoré majú schopnosť zatvárať počas dňa prieduchy a lepšie hospodáriť s vodou, sú adaptované metamorfovanými listami, hrubou vrstvou kutikuly a hlbokou a rozvetvenou koreňovou sústavou. V parku sa vyskytuje približne 430 rôznych druhov rastlín a medzi nimi takmer polovica druhov vyšších cievnatých rastlín na maltských ostrovoch. Vyskytujú sa tu tiež extrémne vzácne druhy vyšších cievnatých endemických rastlín (konkrétne 10 – 18 druhov). Najznámejšie sú *Euphorbia melitensis*, *Darniella melitensis*, *Antemisia urvilleana*, *Anacamptis urvilleana*, *Limonium melitense* a *Jasonia bocconeii*. Rôznorodosť rastlinstva v parku aj na takom malom území je bohatá a heterogénna práve vďaka bohatým meniacim sa prírodným podmienkam na rôznych stanovištiach. Charakteristickú flóru pobrežných sutín vytvára *Coronilla valentina*, nízka krovitá rastlina kvitnúca žltými kvetmi s výraznou vonnou arómou. Tento druh sa na maltských ostrovoch vyskytuje len na vybraných ekosystémoch sutín pod útesmi. Druhy stromov rastúce na ílovom podloží skryté v tieni útesov sú typické stredomorské dreviny ako *Ficus caria* (figovník obyčajný), *Olea europea* (olivovník európsky), *Ceratonia siliqua* (rohovník obyčajný) alebo *Tamarix africana*. Flóru sutinového pobrežia parku Il-Majjistral dopĺňa niekoľko druhov vzácných orchideí, ktoré sú na celom území chránené a to konkrétne *Ophrys bombyflor*, *Anacamptis urvillena*, *Orchis fragrans*, *Serapias parviflora*, *Ophrys melitensis* a *Anacamptis pyramidalis*. Medzi endemity rastúce na tomto stanovišti patria *Linaria pseudoflaxiflora*, *Euphorbia melitensis*, *Anacamptis urvilleana* a *Chiladenus bocconeii* (Bonello, Sciberras, Falzon, 2008).

Veľmi významnú úlohu z hľadiska pôdotvorby a prevzdušňovania zohrávajú subtropické druhy *Allolobophora sp.*, ktoré v danej oblasti dosahujú dĺžok až 35 cm. Z dvoch typov skalných jazier tvoria významnú úlohu v bohatstve biodiverzity celoročné skalné jazerá, ktoré poskytujú podmienky pre život jediného obojživelníka na malte – *Discoglossus pictus pictus* a početné druhy vodných článkonožcov medzi ktoré tiež patrí viacero druhov vážok *Odonata*, sladkovodné mäkkýše s endemitom *Marmorana melitensis*. Na tomto území je popísaných vyše päťdesiat druhov chrobákov, desať druhov koníkov a sedem druhov svrčkov. Z vyšších stavovcov *Vertebrate*, ktoré sú na ostrovoch druhovo málo zastúpené no z pohľadu ekosystémovej stability majú nenahraditeľný význam, predstavuje národný park Il–Majjistral prirodzené prostredie pre plazy *Chalcides ocellatus*, oba na Malte sa vyskytujúce druhy gekonov *Tarentola mauritancia* a *Hemidactylus turcicu*, introdukovaný druh chameleóna *Chamaeleo chamaeleon*. Z celkového počtu štyroch druhov hadov sa na tomto území vyskytujú tri: *Hierophis viridiflavus*, *Telescopus fallax* a *Zamensis situla*. Predstavitelia cicavcov *Mammalia* žijúci na tomto území sú prevažne živočíchy s nočnou aktivitou ako *Erinaceus algirus*, *Mustela nivalis*, *Rhinolophus hipposideros* a *Myotis punicus* (Sciberras, 2008).

Pobrežné územie parku je súčasťou sústavy maloplošných chránených území NATURA 2000, kde sa zaraďujú územia európskeho významu a chránené vtáčie územia. Z pohľadu avifauny je chránené územie reprezentované štyrmi kategóriami vtákov a to:

- hniezdiace druhy vtákov (celoročne žijúce druhy vtákov: *Sylvia melanocephala*, *Sylvia conspicillata*, *Monticola solitarius*, *Cisticola juncidis*, *Emberiza calandra*, *Passer hispaniolensis*; sezónne hniezdiace druhy vtákov: *Calandrella brachydactyla*);
- zimujúce druhy vtákov (*Motacilla alba*, *Erithacus rubecula*, *Saxicola torquastu*, *Anthus pratensis*, *Phoenicurus ochruros*, *Prunella modularis*, *Sylvia atricapilla*, *Phylloscopus collybita*);
- migrujúce druhy vtákov;
- náhodne migrujúce druhy vtákov.

Výsledky

Silné stránky:

- bohatá biodiverzita územia podmienená rôznorodosťou biotopov parku (vápencové plošiny, útesy, sutiny balvanov, morské pobrežie),
- množstvo endemických druhov fauny aj flóry,
- vysoký potenciál parku z hľadiska udržateľnosti a ekologickej stability,
- zachovalá kultúrno-historická zložka parku – spojitosť s kultúrnym dedičstvom,
- integrovaný stakeholder manažment, ako riadiaci prvok organizácie parku – vzájomné prepojenie a spolupráca stakeholderov napomáha efektívnemu plneniu manažérskych plánov,
- úspešné integrovanie územia do celoeurópskej siete NATURA 2000 (CHVÚ),
- vysoký potenciál využiteľnosti rôznych aktivít v rámci udržateľných foriem turizmu,
- absencia nelegálnych skládok na území parku.

Slabé stránky:

- mentalita a zvyky pôvodného obyvateľstva – sklon k lovu a pytliactvu, nelegálne lovecké posedy,
- voľný vstup autom (aj napriek postupnej legislatívnej regulácii),
- degradácia územia (silné prírodné zvetrávanie spôsobené vysoko agresívnymi výparmi morskej soli a vetra),

- nízka reziliencia krasového územia (náchylné na zmeny a citlivé na antropogénne zásahy),
- nedostatok vody (v území nie sú vybudované vodné nádrže na zachytávanie odtekajúcej sladkej vody),
- nižšia úroveň značenia turistickej trasy, veľa iných ciest.

Príležitosti:

- vysoký potenciál TOP manažmentu parku na získanie financií zo štrukturálnych fondov EU,
- zapojenie CHÚ do niekoľkých typov národných a medzinárodných sietí (vyššia možnosť získať finančné zdroje),
- pracovná pomoc v podobe krátkodobo stážujúcich pracovníkov z celej Európy (výmena informácií a vzdelávanie),
- početné dobrovoľnícke akcie, organizované samotným vedením parku s kooperáciou maltských environmentálnych neštátnych organizácií,
- ochrana antropogénnou činnosťou poškodených oblastí, ktoré na území zapríčinili sekundárnu sukcesiu,
- mladý národný park (stále nie sú objavené všetky druhy fauny a flóry).

Ohrozenia:

- povolený lov králikov, lovecká sezóna,
- ťažko kontrolované pytliactvo a to aj napriek malej rozlohe územia,
- klimatické zmeny v dôsledku globálnej kontaminácie atmosféry,
- introdukované druhy *Apiaceae* s charakterom inváznosti,
- nerešpektovanie vyznačenej turistickej trasy (vstupovanie na pobrežie, rušenie hniezdiacich vtákov a poškodzovanie okolitej bioty),
- pozorované problémy s vandalizmom, demolácia infraštruktúry zachovanej po vojne.

Odporúčania na zefektívnenie manažmentu:

- odstraňovať introdukované invázne rastliny,
- investovať do zlepšenia zabezpečenia areálu, obmedzovať vstup motorových vozidiel len pre pracovníkov a zásobovanie – legislatívne,
- organizovať dobrovoľnícke akcie pre pomocné práce podľa možnosti v čo najväčšom množstve,
- dobudovať vodné nádrže na zber a uskladňovanie sladkej vody,
- v čo najväčšej miere chrániť oblasti parku mimo turistického chodníka pred vstupom ľudí, predovšetkým z dôvodu ochrany hniezdiacej avifauny,
- propagácia spoločenskej a ekologickej hodnoty územia v snahe o pozdvihnutie environmentálneho povedomia a získavanie nových finančných partnerov.

Záver a diskusia

Zo silných stránok analyzovaného CHÚ je potrebné jednoznačne vyzdvihnúť vysoký potenciál územia, ktorý spočíva vo vysokej diverzite biotopov koncentrovaných na malom území, ktorá podmieňuje vysokú biodiverzitu, výskyt endemických druhov a ich adaptácií na rôznorodé podmienky v Il-Majjistral parku. Z pohľadu udržateľnosti prirodzených prírodných podmienok na malom území maltských ostrovov je práve toto územie kľúčové. Ďalšou zo silných stránok parku je jeho kultúrny odkaz pre budúce generácie, ktorý spočíva v zachovanej infraštruktúre starej tisícky rokov (typická kruhová kamenná, suchým spôsobom postavená vidiecka chalupa; rovnako staré kamenné múry slúžiace ako opora alebo tienidlo pre pestované plodiny; vytesané koľajnice do vápencových skál; atď.).

K najsilnejším stránkam riešeného územia však patrí úspešné implementovanie integrovaného manažmentu, ktorý neoddeľuje prírodu od kultúry a môže slúžiť, ako príklad dobrej praxe v rámci Európy. Filozofia spojenia prírodného a kultúrno-historického aspektu do jedného celku zároveň poskytuje jedinečný edukačný model, na ktorom je možné vysvetliť nielen ekologické súvislosti, ale aj vplyv ľudských aktivít na formovanie krajiny, čím sa vytvára prostredie pre proaktívne a pozitívne postoje. Tento spôsob veľmi efektívne posilňuje aj sociálnu a ekonomickú dimenziu nakoľko umožňuje aj zapojenie väčšieho počtu kľúčových hráčov do manažmentu parku. Implementovaná stratégia manažmentu prináša významný efekt aj z hľadiska regionálnej a národnej spolupatričnosti, pretože prostredníctvom integrácie kultúrno-historickej dimenzie vytvára model „byť súčasťou rovnakej identity“ a ponúka dôležité aspekty:

- zapojiť lokálnych stakeholderov,
- hovoriť „spoločným jazykom“,
- mať spoločnú misiu,
- stanoviť jasné pravidlá a požiadavky,
- využívať rôzne zdroje financovania.

Táto skutočnosť sa odzrkadľuje aj na ďalších výhodách:

- okolnosti v CHÚ sú ideálne nakoľko sa prelínajú oba súkromné a verejné záujmy,
- diverzifikácia rôznych foriem spolupráce a partnerstiev,
- optimalizácia prostriedkov,
- eliminácia duplicitných projektov a protichodných aktivít,
- efektívnejšia propagácia prírodného dedičstva (aj prostredníctvom kultúrneho dedičstva),
- zlepšenie vzťahov s lokálnymi stakeholdermi,
- dosiahnutie konsenzu s miestnym obyvateľstvom.

S uvedenými závermi sa stotožňujú aj Evelpidou et al. (2010), West et. al. (2006), Brauch et. al. (2003), Nelson a Sefarín (1996), Walkey (1997), ktorí apelujú aj na fakt, že pre ochranu a zachovanie prírodných hodnôt chránených území sú veľmi dôležité školiace iniciatívy, zamerané na zlepšenie komunikácie a participácie s lokálnymi stakeholdermi a za účelom zvýšenia povedomia verejnosti je potrebné sa zamerať na interpretáciu prírody a sprievodcovské služby priamo v prírodnom prostredí CHÚ za účelom ohodnotenia prírodnej / ekologickej hodnoty lokality.

Literatúra

- BONELLO, S., J. SCIBERAS a A. FALCON. 2008. Flora of Il-Majjistral Nature and history park. In *IL-Majjistral Nature and History Park*. Valletta: Malta, pp. 15-25.
- BRAUCH et. al. 2003. *Security and environment in the Mediterranean* [online]. Berlin: Springer-Verlag [cit. 2017-06-27]. ISBN 978-3-642-62479-7. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-55854-2>
- DEIDUN, A. 2008. The coastal and marine environment. In *IL-Majjistral Nature and History Park*. Valletta: Malta, pp. 43-46.
- DOVE, M.R. 2003. *Forest discourses in South and Southeast Asia: a comparison with global discourses*. In *Nature in the global South: environmental projects in South and Southeast Asia*. Druham: Duke University Press, pp. 103-123. ISBN 978-0-8223-3150-6.
- EVELPODOU, N. et al. 2010. *Natural heritage from East to West: case studies from 6 EU countries* [online]. London: Springer [citl 2017-06-27]. ISBN 978-3-642-01576-2. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-01577-9>
- CHAPE, S. et al. 2003. *United nations list of protected areas*. Cambridge: UNEP-WCMC. 97 p. ISBN 2-8317-0746-3.

- IGOE, J. 2005. Global indigenism and spaceship earth: convergence, space, and re-entry friction. In *Globalizations* [online]. 2(3), 377-390 [cit. 2017-06-27]. ISSN 1474-774X. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/14747730500367975>
- JOHNSON, L.M. 2000. A place that's good: Gitksan landscape perception and ethnoecology. In *Human Ecology* [online]. 28(2), 301-325 [cit. 2017-06-27]. ISSN 1572-9915. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1023/A:1007076221799>
- MacDONALD, K. 2004. Developing 'nature': global ecology and the politics of conservation in Northern Pakistan. In CARRIER (ed.): *Confronting environments: local environmental understanding in a globalising world* [online]. Lantham: Altamira Press, pp. 71-96 [cit. 2017-06-27]. Dostupné na: <http://hdl.handle.net/1807/9923>
- Protected areas – international. [s.a.]. *Malta Environment and Planning Area* [online]. MEPA [cit. 2015-03-30]. Dostupné na: <https://www.mepa.org.mt/impnatareas-pas-int>
- NATIONAL STATISTICS OFFICE MALTA, 2016. *The climate of Malta: statistics and analysis*. Valletta : National Statistics Office Malta. 53 p.
- NELSOM, J.G. a R. SERAFÍN. 1996. *National parks and protected areas: keystones to conservation and sustainable development* [online]. Berlin: Springer [cit. 2017-06-27]. ISBN 978-3-642-60907-7. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-60907-7>
- NYGREN, A. 1998. Environment as discourse: searching for sustainable development in Costa Rica. *Environmental Values* [online]. 7(2), 201-222 [cit. 2017-06-27]. ISSN 1752-7015. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/30301631>
- ROLÉ, A. 2008. Geomorphic processes at Il-Majjistral park and its environs. In *IL-Majjistral Nature and History Park*. Malta: Geography Department University of Malta, pp. 47-51.
- SCIBERRAS, A. 2008. Fauna at Il-Majjistral park. In *IL-Majjistral Nature and History Park*. Valletta: Malta, pp. 26-30.
- SEELAND, K. 1997. *Nature is culture: indigenous knowledge and socio-cultural aspects of trees and forests in non-European cultures*. London: Intermediate Technology. 223 p. ISBN 1-85339-410-6.
- Coastal cliffs. [s.a.]. *UNESCO* [online]. UNESCO [cit. 2016.09.10.]. Dostupné na: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/979/>
- WALKEY, M, I.R. SWINGLAND a S. RUSSEL (eds.). 1997. *Integrated protected areas management* [online]. Springer [cit. 2017-06-27]. ISBN 978-1-4615-5279-6. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4615-5279-6>.
- WEST, P. et. al. 2006. Parks and peoples: the social impact of protected areas. In *Annual Review of Anthropology* [online] 35, 251-277 [cit. 2017-06-27]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.35.081705.123308>
- WILSHUSEN, P. et al. 2002. Reinventing a square wheel: a critique of a resurgent protection paradigm in international biodiversity conservation. In *Social Natural Resources* [online]. 15(1), 17-40 [cit. 2017-06-27]. ISSN 1521-0723. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1080/089419202317174002>
- WTTC. 2015. *Travel and tourism economic impact 2015*. London: WTTC. 18 p.